

ARHITEKTONSKI FAKULTET
UNIVERZITET U BEOGRADU
2011/2012.

MASTER PROJEKAT M9_KULTURNI DISTRIKT U BERNU: REGENERACIJA I
RECIKLAŽA KOMPLEKSA SA IDEJNIM REŠENJEM OBJEKTA (STUDENTSKI KONKURS
ZA ŠINDLEROVU NAGRADU 2012)

TEMA: **DIZAJN KAO SREDSTVO RAZVIJANJA MODELA DRUŠTVENE INKLUZIJE**

MENTOR: PETAR ARSIĆ
ASS. IVICA NIKOLIĆ

OSTALI ČLANOVI: VLADIMIR LOJANICA
ŽIKICA TEKIĆ

STUDENT: MILICA VUJANIĆ M-2010/212

NASLOV TEME:

Dizajnom do inkluzije
Dizajn kao sredstvo razvijanja modela socijalne inkluzije
Dizajnom do prostora bez prepreka
Inkluzivan prostor bez barijera

*“Svi ljudi su isti kao svi ljudi,
neki ljudi su kao neki ljudi,
ni jedan čovek nije isti kao drugi čovek.”*

C. Klackhon

APSTRACT

Rad će se bazirati na istraživanju adekvatnog prostora kao sredstva za postizanje društvene, socijalne i humane uključenosti svih građana sa pozicioniranjem socijalne inkluzije kao jedne od ključnih karakteristika unapređenja kvaliteta ljudskog života.

Društvena inkluzija je značajan činilac savremenog društva i predstavlja polazište za kreativnu stručnu intervenciju u oblikovanju urbanih prostora.

Inkluzija kao pojam znači biti uključen, prihvaćen, biti sa drugima. Kao društveni pokret i filozofija utemeljena je na zastupanju i samozastupanju ljudskih prava osoba koje su „drugačije“. Ona naglašava činjenicu da svako pripada društvu i na svoj način mu doprinosi. Cilj inkluzije je sveobuhvatno uključivanje osoba sa različitim razvojnim i drugim „teškoćama“ (invaliditetom) u širu socijalnu sredinu i sve sadržaje života u zajednici izjednačavanjem njihovih prava s pravima „prosečne populacije“. Kroz inkluziju se ostvaruje prihvatanje različitosti kao normalne pojave, izlaženje u susret potrebama ljudi, osiguravanje kvaliteta života za sve kroz adekvatne strategije, podrške i podučavanja.

Socijalna odbačenost podrazumeva isključivanje osobe iz socijalnih aktivnosti. Vidovi socijalne odbačenosti su raznovrsni, od ometanja, derogacije i sprečavanja do fizičkog napada. Društvo nije spremno da osobe sa posebnim potrebama tretira kao ravnopravne osobe i kandidate, tako da ta „vrsta“ ljudi teško uspeva da se zaposli i da živi normalan život te je neophodno okolinu prilagoditi velikom spektru različitih ljudskih potreba.

Stvaranje novog istraživački orijentisanog i inovativnog pristupa urbanom dizajnu koji polazi od prepoznavanja navika i različitih potreba ljudi, sa posebnim fokusom definisanja potreba ljudi sa invaliditetom, predstavlja izazov dizajnera jer zahteva razvoj i uključivanje daleko širih znanja i veština. Ideje se u tom smislu kreću u pravcu razvoja nove ideologije koja bi trebalo da istraži načine integracije urbanog dizajna i urbanog planiranja. Definisan kao “Dizajn za sve”, ovaj sveobuhvatni, vrednosno utemeljen, procesno i proizvodno orijentisan pristup dizajnu je usmeren na pristupačnost svim

korisnicima koja promoviše društvenu integraciju, odnosno inkluziju u kvalitetne urbane forme i stvaranje karakterističnog identiteta mesta.

“Dizajn za sve” je dakle, način, odnosno model (filozofija i strategija planiranja) za stvaranje pristupačnog okruženja koja je usmerena na ljude i čini oslonac stvaranju okruženja za sve. Predstavlja pristup u kojem su svi proizvodi, okruženje i komunikacije pristupačni najširem mogućem spektru korisnika bez obzira na sposobnosti, godine i razlicitost.

Uvođenjem principa “Dizajna za sve” u oblast planiranja čovekovog okruženja postiže se efikasno i dugoročno planiranje za dobrobit svih građana. Njegova primena može da predstavlja značajan element održivog razvoja gradova jer se gradi nešto što je prilagođeno svim građanima i što uzima u obzir promene kroz koje čovek prolazi tokom svog života. Primenom istog postiže se efektno kreiranje prepoznatljivog urbanog prostora definisanog kao „prostor za sve“, „prostor bez barijera“ koji deluje na promenu ka socijalnom modelu kako bi se omogućilo osobama sa invaliditetom da žive samostalno i da uživaju ista prava kao i ostali građani.

GLAVNA ISTRAŽIVAČKA PITANJA

Kakav je TO prostor na kome se može vršiti društvena inkluzija svih “tipova ljudi”?

Kakve su potrebe osoba sa invaliditetom?

Šta TAJ prostor treba da sadrži (kakve vidove aktivnosti i kakve sadržaje)?

Šta je, kakav je i kome je namenjen “prostor za sve”?

Kako je dizajniran TAJ prostor?

Šta je, kakav je i kome je namenjen “dizajn za sve”?

Šta priča TAKAV prostor?

Kako prostorno planiranje može da utiče na socijalnu inkluziju?

Na koji način se vrši društvena inkluzija u TOM prostoru?

Kakav je efekat društvene, socijalne i humane inkluzije?

KLJUČNE REČI

diferencijacija, individualizacija, integracija, inkluzija, dizajn za sve, pristupačnost, uključenost, univerzalni dizajn, inkluzivni dizajn, dostupnost za sve, marginalizacija, hendikep, invalidnost, rehabilitacija

STRUKTURA RADA:

Uvod

pojam društvene isključenosti

društvene isključenosti na području rada (lokaciji)_razlozi, šeme, dijagrami,

I pojam inkluzije (društvene, socijalne I humane)

specifične urbane grupe_pojmovi, karakteristike, specifičnosti potreba, doživljaj prostora

definisane potrebe osoba sa invaliditetom

barijere u prostoru – arhitektonske barijere

barijere društvene pripadnosti

dizajn za sve, univerzalni dizajn_osobine, karakteristike, uticaj , tehnika , primena, efekat

standardi pristupačnosti_stvaranje prostora bez prepreka

dizajn za sve_ sa aspekta prostornog I programskog dizajna (relacije I pozicije sadržaja I aktivnosti, tipologija sadržaja)

komparativna analiza sličnih primera širom sveta

II Bern_lokacija

potencijali

budućnost

integrisanje inkluzije i univeralnog dizajna sa lokacijom

predlog rešenja

POJMOVNIK

Inkluzija (lat. Inclusio) uključenje, uključivanje, obuhvatanje, sadržavanje u sebi, uračunavanje u, podrazumevanje

(vujaklija, M. Rečnik stranih reči i izraza. Beograd: Prosveta, 1986.)

Inkluzivan (lat. Inclusivus) uključen, koji uključuje, koji sadrži u sebi, koji obuhvata sobom, koji se podrazumeva

Ekskluzija (lat. Exclusio) isključenje, isključivanje, izuzimanje, izdvajanje

Ekskluzivan (lat. Exclusivus)

Isključen, koji isključuje, koji je isključiv; ekskluzivno društvo – društvo i koje nije slobodan pristup onima koji nisu jednaki po položaju ili po rođenju sa ostalim članovima, ekskluzoran

Dizajn(irati)

- 1) Formirati ili začeti u mislima, izumeti (Oxford English Dictionary. Oxford University Press, 2005.)
- 2) Strukturirani kreativni proces; svi proizvodi i usluge su „dizajnirani“, čak i bez profesionalnog dizajnera (www.dti.gov.uk)
- 3) Svrshodna primena kreativnosti u svim aktivnostima neophodnim za primenu ideja, bilo kog proizvoda (usluga), ili kao inovacija u procesu. (Bessant, J., et al. Management of creativity and design within the firm. London: Advanced Institute for Management and Imperial College, 2005.
- 4) Konfiguracija materijala, elemenata i delova koji proizvodi daju specifične karakteristike u radu, izgledu, jednostavnosti upotrebe i metodu proizvodnje. (Walsh, V., et. Al. Winning by design. Oxford: Blackwell Business, 1992.
- 5) Proces prevođenja ideje ili tržišne potrebe u detaljnu preciznu informaciju iz koje može nastati proizvod ili sistem (Educating engineers in design. Royal Academy of Engineering, 2005. www.raeng.org.uk)

Inkluzivni dizajn

- 1) Jedan od više/ mnogobrojnih termina koji su trenutno u upotrebi u profesijama vezanim za građenje okruženja, građevinskoj industriji, kao i u širem delovanju lokalnih i centralnih uprava. Termin deli sličnu pozadinu i ima slične ciljeve sa terminima – univerzalni dizajn, dizajn za sve, i najnoviji „poštovanje ljudi“, kao i projektovanje za različitosti.
- 2) Proces koji rezultira inkluzivnim proizvodima ili okruženjima koje mogu koristiti svi, bez obzira na starost, pol ili invaliditet. Radi se o evoluirajućem i kompleksnom konceptu, čija definicija može biti proširena da obuhvati ne samo godište, pol i indetet, već i rasu, prihode, obrazovanje, kulturu. Korisno je nadograditi ovu otvorenu definiciju razumevanjem osnovne primese koja se nalazi iza inkluzivnog dizajna i njegovih reperkusija, koja glasi: Izgrađena sredina može izuzeti i

diskrimisati određene društvene grupe u određenom trenutku. Takođe ova primesa podrazumeva ne samo da inkluzivni dizajn počiva na zainteresovanosti, već i na kritičkom stavu. Kritička pozicija garantuje bolju mogućnost tretiranja prepreka i nedostataka u procesima i veštinama; prepreka koje potencijalno mogu sprečiti čak i profesionalce u kreiranju i očuvanju inkluzivnih okruženja. Inkluzivni dizajn se oslanja na holističko i održivo razumevanje odgovornosti onih koji oblikuju građenu sredinu prema onima koji je koriste. (<http://www.cebe.heacademy.ac.uk>)

Univerzalni dizajn

Termin inicijalno nastao u SAD i vezuje se za Pokret osoba sa invaliditetom, sa tim da je u međuvremenu dobio značenje dizajna za sve ljude. Termin univerzalni dizajn formalizovan je u „Sedam principa Univerzalnog dizajna“, nastalih u istraživanjima u saradnji arhitekata, dizajnera, inženjera i urbanista. (<http://www.cebe.heacademy.ac.uk>)

„U cilju rezolucije termini integralna dostupnost, dizajn za sve, inkluzivni dizajn imaju isto značenje kao i termin univerzalni dizajn, koji je upotrebljavan u tekstu.

Univerzalni dizajn za dostupnost

Nedovoljno definisani hibridni termin usvojen od strane RIBA (Royal Institute of British Architects)...

UVOD

Ako pojam društvene isključenosti posmatramo kao naučni, on je relativno mlad. Međutim, ako ga posmatramo kao pojam iz domena javnih politika, možemo reći da on već ima dugu tradiciju. U javnu upotrebu ovaj pojam je ušao pre oko pola veka što je zasluga tadašnjeg francuskog državnog sekretara za socijalnu akciju Rene-a Lenoir. On je procenio da "isključeni" (fr. les exclus) čine desetinu francuske populacije i u njih je svrstao različite grupe koje nisu bile obuhvaćene sistemom socijalnog osiguranja. Među njima su bile osobe sa fizičkim i mentalnim invaliditetom, zlostavljana deca, zavisnici, delinkventi, samohrani roditelji i domaćinstva sa višestrukim problemima.

Koncept "društvene isključenosti" menjao se vremenom i prilagođavao novim društvenim i ekonomskim okolnostima. Tako je u drugoj polovini 1970ih godina došlo do povezivanja problema ekonomskog rasta i socijalne isključenosti. Budući da ekonomski rast nije otklonio probleme siromaštva, oni koji nisu imali koristi od privrednog razvoja označeni su kao isključeni. U narednoj deceniji, u krug socijalno isključenih svrstani su i mladi koji napuštaju školovanje, dugoročno nezaposleni, žrtve pokidanih porodičnih veza (samačka domaćinstva), migranti i stanovnici izolovanih predgrađa. Diskurs socijalne isključenosti brzo se proširio iz Francuske na ostatak Evrope. Već 1989. godine, Savet ministara za socijalna pitanja Evropske zajednice usvojio je rezoluciju borbe protiv socijalne isključenosti i podsticanja integracije u "Evropi solidarnosti".

Iako se termin društvena (socijalna) isključenost veoma često govori, većina autora slaže se da je maglovit, nejasan, preopterećen, i sa više različitih značenja, što rezultira poteškoćama u njegovom definisanju. Zvanična definicija Vlade i drugih velikih službenih institucija Velike Britanije:

"Društvena isključenost je ukratko pojam koji označava šta se može dogoditi kada pojedinci ili cela područja pate od kombinacije povezanih problema poput nezaposlenosti, neadekvatne obučenosti, niskog prihoda, loših uslova stanovanja, okoline sa visokim stepenom kriminaliteta, lošeg zdravlja i raspada porodice."

Iz ove definicije proizilazi da se socijalna isključenost može ali ne mora dogoditi kad postoji kombinacija navedenih okolnosti. Ova definicija nam ne kazuje koji su zajednički uzroci društvene isključenosti ili koji procesi deluju kao mogući skriveni uzorci u pozadini promatranih fenomena (Šporer, 2004).

Društvena isključenost jeste širok pojam, koji može imati višestruka značenja. Zbog te širine vrlo je teško dati preciznu definiciju ovog fenomena. Definicija koja navodi okolnosti koje mogu dovesti do isključenosti nikako ne može biti potpuna, ona mora imati određenu dozu arbitrarnosti i zavisi od idejnih i teorijskih polazišta autora. Ali u jednostavnom (direktnom) kontekstu socijalna isključenost označava:

"Individue, grupe, zajednice ili geografska područja isključene iz participacije ili punog učešća u društvenim institucijama ili široj društvenoj zajednici (Šporer, 2004)"

Socijalna isključenost ima tri ključne dimezije, te razlikujemo ekonomsku, političku i društvenu isključenost. Ekonomska isključenost se najčešće ispoljava kao isključenost sa tržišta rada, kada dobija oblik nezaposlenosti ili kao isključenost iz raspodele ekonomskih resursa, kada dobija oblik siromaštva iz različitih razloga. Pod političkom isključenosti podrazumevamo situaciju kada neki ljudi nisu adekvatno uključeni u političke procese, koji ne glasaju, ne učestvuju na protestima, nisu angažovani u svojim zajednicama i često nemaju nikakav kontakt sa vlastima. Konačno, društvena isključenost obuhvata smanjene mogućnosti pojedinaca da koriste socijalne usluge, učestvuju u aktivnom životu zajednice, kao i smanjen stepen komunikacije i interakcije među ljudima. Ona se ogleda u ograničenom pristupu važnim socijalnim uslugama (obrazovanju, zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti) i redukovanom socijalnom životu porodice i zajednice koji može imati dugoročne posledice po decu, odrasle, porodice i grupe.

Kao posledica društvene isključenosti dolazi se do smanjene socijalne, odnosno društvene interakcije čime se smanjuje i socijalni kapital, uništavaju socijalne mreže, pa se informacije teže prenose, a sistemi podrške među ljudima slabe. Deca i omladina suočavaju se sa problemima u odrastanju i vaspitanju. Kao važan aspekt isključenosti uključuje se i nemogućnost pristupa aktivnostima zabave, sporta, rekreacije, parkovima, elektronskim medijima i sredstvima komunikacije (TV, telefoni, internet)..

Posledice društvene isključenosti predstavljaju različite manifestacije položaja pojedinaca i grupa koje proističu iz socijalnog isključivanja ili različite akcije koje nastaju u odgovor na socijalno isključivanje. Posledice takođe možemo razlikovati u zavisnosti od toga da li se ispoljavaju na nivou pojedinaca, grupa ili društava. Dalje, možemo razlikovati posledice koje se javljaju u vidu stanja, od onih koje se ispoljavaju u vidu akcija. Na primer, na individualnom nivou, neuhranjenost, loša stambena situacija ili beskućništvo, predstavljaju neke od posledica u vidu stanja, dok migriranje, prodavanje stvari iz domaćinstva, predstavljaju posledice u obliku akcija. Na društvenom nivou posledice se mogu ispoljiti kroz stanja nerazvijenosti, krize, siromaštva regiona, ili kroz akcije u obliku konflikata, kriminaliteta, korupcije.

Socijalna izolacija podrazumeva isključenost iz porodičnih, prijateljskih, susedskih, profesionalnih i širih društvenih mreža. Istraživanja socijalno izolovanih osoba pokazuju da je uzrok socijalne izolacije najčešće složena kombinacija društvenih, porodičnih i individualnih činilaca. Osim toga, zdravstveni problemi, invaliditet i hronične bolesti takođe povećavaju rizike od socijalne izolacije. U daljem istraživanju baziraćemo se na primer socijalne izolacije kod osoba koje pate od zavisnosti narkotika i alkohola, gde je različitim istraživanjima prepoznata je snažna povezanost socijalne izolacije sa ekonomskom situacijom u zemlji, prihodima, životnim uslovima, tradicijom, uticajem savremenih društvenih procesa na razbijanje homogene porodice i okruženjem. Socijalna izolacija je često povezana i sa velikim životnim događajima, kao što je smrt partnera, razvod, nezaposlenost ili invaliditet. Takvi događaji su obično praćeni gubitkom socijalnih veza.

Mnogi stručnjaci ukazuju na neposrednu vezu gradske sredine, odnosno migracije, urbanizacije i narkomanije. Ovde se naročito odnosi na siromašnija gradska područja i prenaseljenost, gde se naglašavaju ozbiljniji poremećaji porodičnih odnosa i izražena društvena nesigurnost.

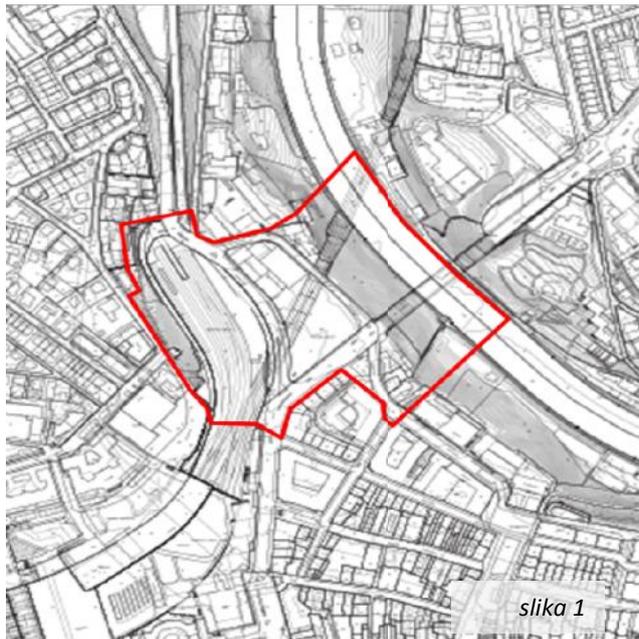
Zajednicu odlikuju više lični i intimni odnosi između ljudi, zasnovani na činjenici da se većina ljudi poznaje i nalaze u međusobnoj društvenoj interakciji. Sa druge strane, u društvu većina ljudi su stranci jedni drugima, ali sarađuju na temeljima nekog zajedničkog interesa ili potreba.

Napokon, održavanje društvenih mreža zahteva i određene socijalne veštine pogotovo u modernim društvima i urbanim sredinama, gde je uloga tradicionalnih porodičnih i susedskih mreža značajno smanjena (Machielse, 2006).

INTEGRACIJA I /ILI INKLUZIJA

Recepcija osoba sa invaliditetom je u poslednja dva veka prešla put od tretiranja ovih osoba kao socijalnih slučajeva, pacijenata (onih kojima je nužna pomoć jer sami nisu sposobni), do uvažavanja njihovih ljudskih i građanskih prava i sloboda. Svaki govor o problemu osoba sa invaliditetom asocirao je između dva termina: integracije i inkluzije, koji su često korišćeni kao sinonimi, te tako i nedovoljno precizni. Integracija (u odnosu na obrazovanje dece) je definisana kao prostorna, socijalna i funkcionalna integracija. Sve forme integracije podrazumevaju neki vid asimilacije osoba sa invaliditetom u redovne ustanove koje ostaju uglavnom neizmenjene. Inkluzija se, međutim, vezuje za pravo osobe sa invaliditetom da bude deo lokalne zajednice kojoj gravitira i da bude respektovana u celini, kakva jeste. Preduslov inkluziji je posvećenost svih u zajednici i to je kontinuirani proces promene društva. Stoga je integracija stanje, a inkluzija proces. Nasuprot dilemi integracija ili inkluzija stoji druga: inkluzija vs. Ekskluzija. Pitanje stoga nije samo koliko se društvo „kreće ka inkluziji“ već i šta društvo čini da promeni centar iz koga ekskluzija potiče?

Često su zastupljene diskriminacije određenih društvenih grupacija, pa i na osobe sa invaliditetom. Gradi se najčešće od predasuda, stereotipa i uvreženih shvatanja o ulozi i sposobnosti koje manjine, grupe i pojedinci mogu imati. Zadatak je društva koje teži da bude inkluzivno da radi na ukidanju ovakve vrste barijera i omogući svim društvenim manjinama bez obzira na poreklo, rod, rasu i materijalnu sigurnost da budu poštovane u celini i ostvare sve svoje privatne i profesionalne potencijale.

slika 1

PODRUČJE KONKURSA

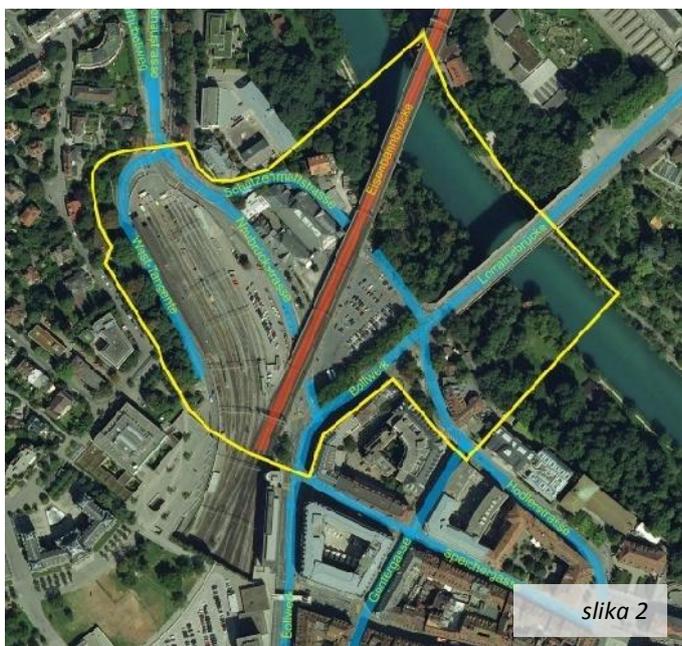
Analiza stvaranja društvene ekskluzije (isključenosti) na zadatoj lokaciji_ prostorna dimenzija društvene isključenosti

Lokacija:

Područje se nalazi na severozapadnom uglu starog grada, oblast koja je nekad bila okupirana utvrđenjem za vojne obuke, danas predstavlja jedan prostor velike površine koji je dostupan i pogodan za razvoj velikog broja novih funkcija.

Kao što se primećuje iz datog priloga (slika 1) područje se jako razlikuje od svoje okoline u svakom smislu (namene, izgradnja, gustina izgrađenosti, stepen korišćenja prostora...), i kao takav predstavlja "trn u oku".

Prostornoj dimenziji društvene isključenosti poklanja se sve veća pažnja. Velike regionalne razlike u stepenu razvijenosti i isključenost pojedinih naselja i područja iz tokova razvoja i važnih društvenih procesa smatraju se kočnicom razvoja i uzrocima loših životnih uslova stanovnika ovih oblasti.

slika 2

Jedan od bitnih razloga društvene isključenosti na datoj lokaciji je nepostojanje adekvatnih društvenih prostora u vidu trgova, pešačkih ulica, skverova ili parkova, gde bi se odvijao proces socijalizacije.

Na lokaciji je primetna dominacija infrastrukturnih saobraćajnica i prostora koji je namenjen za stacionarni saobraćaj (slika 2 I slika 3).

slika 3

U zavisnosti od koncentracije saobraćaja kvalitet javnog života/prostora se razlikuje, što nam daje činjenicu da je kvalitet javnih aktivnosti i života na ovom prostoru ugrožen zbog velike zauzetosti saobraćajnom infrastrukturom (slika 4, slika 5 i slika 6).

slika 4

slika 5

slika 6

Pravilno postavljanje saobraćaja utiče na oblike korišćenja i aktivnosti, gustinu, bezbednost i uticaj izgradnje na okolna mesta. Uspešno rešenje kretanja pruža ljudima maksimalnu mogućnost izbora načina putovanja, uzima u obzir sve vrste kretanja koje će izgradnja generisati i uspostavlja jasne veze sa postojećim putanjama i objektima.

Mreža saobraćajnica treba da, gde god da je to moguće i primenljivo, učini pešačenje, vožnju bicika i vožnju gradskim autobusom podjednako lakim i zanimljivim kao putovanje kolima, što znači da treba obezbediti odgovarajuće vrste puteva prema potrebama ljudi. Važno je da, gde god je moguće, kretanje peške, biciklom ili korišćenje javnog prevoza budu laki i ugodni koliko i korišćenje automobila. To ne znači isključivanje automobila već je potrebna odgovarajuća ravnoteža između saobraćaja i ostalih namena kako bi se stvorila privlačna, živahna, bezbedna i zanimljiva sredina.

slika 7

slika 8

Takav prostor, prepun sivila i saobraćajnog prostiranja bez posedovanja atraktivnih i dinamičnih sadržaja stvara sliku nebezbednog i opasnog mesta (slika7 i slika8).

Bitno je da li su pešačke putanje (staze, trotoari, prolazi) privlačne, dobro osvetljene i da duž ulice postoji raznolikost kako bi se pospešio osećaj bezbednosti u prostoru. Pored toga veoma je značajno kakav je kvalitet i širina pešačke staze. Osećamo se lagodno i sigurno kada koristimo područja u kojima je dobra vidljivost i delotvorna rasveta, tamo gde osećamo da drugi ljudi mogu da nas vide i čuju.